

До спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, пл. Народна, 3

ВІДГУК

офіційного опонента

*доктора юридичних наук, професора,
заслуженого юриста України, віцепрезидента, академіка Національної
академії правових наук України, директора Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України СКРИПНЮКА Олександра Васильовича
на дисертацію Шелевер Наталії Василівни
на тему «Принцип справедливості в конституційному праві України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право»*

Актуальність теми дослідження. Принцип справедливості – це фундаментальний принцип права. Хоча в Конституції України він не закріплений, проте пронизує весь зміст Основного Закону та є його основою. Проблема справедливості є вічною темою та існуватиме доти, поки існує людство. Україна є правовою, соціальною державою особливо актуальним питанням сьогодення є вирішення проблем, пов'язаних із соціальною справедливістю. Не залишилося поза увагою дисертантки і питання відновлення економіки України після війни, залучення іноземних інвестицій, захисту прав ЛГБТ-спільнот.

Окрім цього, важливим питанням є і дослідження права на справедливий судовий розгляд, оскільки його суть полягає в тому, що будь-яке порушене право може бути відновлене за допомогою справедливої процедури. Якщо в державі нема справедливого суду, то це свідчить про те, що всі інші права, які гарантовані державою, є декларативними. Тому дисертантка в роботі досліджує і питання виконання рішень судів як завершальну стадію будь-якого судового процесу, охарактеризувала проблеми, які виникають на практиці та запропонувала можливі варіанти їх вирішення.

На підставі вищезазначеного, можна зробити висновок, що тема дисертаційного дослідження Шелевер Н.В. є актуальною, своєчасною, оскільки присвячена дослідженню конституційного принципу справедливості та його реалізації, в тому числі під час дії воєнного стану в Україні. Такі дослідження на даний час потрібні нашій державі, оскільки необхідні нові напрацювання та вирішення тих проблем, які спричинила російсько-українська війна.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. На підставі вивчення та аналізу дисертаційного дослідження можна зробити висновок про ретельне, всебічне висвітлення, обраної дисертанткою теми. Авторка вдало сформулювала мету свого дослідження та виконала усі, поставлені перед собою, завдання. Це все свідчить про належне, ефективне написання дисертаційної роботи.

Дисертантка використала в дослідженні цілий арсенал методів наукового пізнання. В якості методів дослідження велику роль відіграв діалектичний підхід до аналізу співвідношення загального, особливого й окремого, загальнонаукові приватнонаукові методи дослідження: системний підхід, історичний, логічний, порівняльно-правовий, формально-юридичний та інші методи. Застосовувався загальнонауковий метод аналізу і синтезу, який у поєднанні із порівняльно-правовим став основним у дисертаційному дослідженні.

Завдяки системно-структурному методу, розглянуто природу конституційного принципу справедливості, його структуру, місце та значення серед інших принципів конституційного права.

З метою глибокого, всебічного наукового осмислення предмета дослідження і вирішення поставлених перед собою завдань використано приватні методи пізнання – порівняльно-правовий та формально-юридичний.

Порівняльний метод застосовувався для співставлення нормативного змісту і юридичної природи конституційного принципу справедливості з іншими принципами. Це надало змогу більш диференційовано виділити різні аспекти, що складають зміст даного принципу.

Методи формальної логіки: опис, класифікація, аналіз і синтез допомогли охарактеризувати нормативний зміст конституційного принципу справедливості. Завдяки даним методам наукового пізнання, авторці вдалося провести дослідження діючого законодавства на предмет його відповідності цьому конституційному принципу, виявити недоліки нормативного регулювання і сформулювати пропозиції щодо його удосконалення.

Широко використано і міждисциплінарний підхід, оскільки проаналізовано результати дослідження принципу справедливості у різних сферах гуманітарних знань: праві, філософії, соціології, економіці. Таким чином, вдалося виявити різні сторони і аспекти конституційного принципу справедливості, його соціальні функції та регулятивний потенціал. Також розглянуті особливості реалізації конституційного принципу справедливості в таких галузях юридичної науки як праві соціального забезпечення, процесуальному праві.

Емпірична база дисертаційного дослідження представлена дослідженням практики ЄСПЛ, Конституційного Суду України, Верховного Суду, судів загальної юрисдикції, матеріалів соціологічних досліджень та статистичних даних.

Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій. Дисертація є першим комплексним науковим дослідженням, у якому висвітлюються проблеми врахування ціннісних аспектів справедливості в конституційному законодавстві та правозастосовній практиці. На підставі розкриття змісту конституційного принципу справедливості сформульовано такі наукові положення, рекомендації та висновки, зокрема:

вперше:

- сформульовано авторське визначення поняття «конституційний принцип справедливості». Конституційний принцип справедливості – це базовий основоположний принцип права, який доповнює та розвиває інші загальноправові, міжгалузеві та галузеві принципи, обґрунтовує функціональну

необхідність їх існування, визначає межі дії інших принципів, формує ціннісні морально-правові орієнтири і в кінцевому результаті сприяє пануванню справедливості у всіх сферах суспільних відносин. Сутність інших принципів не може бути в повній мірі розкрита без даного принципу, оскільки реалізація будь-якого з них завжди порівнюється з феноменом справедливості;

- доведено, що в ситуації конфлікту, конкуренції конституційно-правових цінностей найбільш рельєфно проявляється категорія справедливості. Авторка, визначаючи роль і місце справедливості в системі конституційних цінностей, приходять до висновку, що справедливість як цінність змістовно характеризується актуальною присутністю та існуванням всіх інших цінностей в несуперечливому співвідношенні між собою. У випадку конкуренції різних конституційних цінностей в рамках конкретного правовідношення мова повинна йти не про визнання пріоритету однієї конституційної цінності перед іншою, що може призводити до повного заперечення останньої, а до пошуку збалансованого співвідношення обох. І такий підхід, пов'язаний з пошуком «справедливого балансу» конкуруючих конституційних цінностей, має бути характерним для практики Конституційного Суду України при вирішенні конкретних справ;

- обґрунтовано, що право на справедливий судовий розгляд в розумний строк не означає лише короткий період розгляду і вирішення конкретної справи, але вважається належним чином дотриманим при досягненні оптимальної рівноваги між тривалістю судочинства, законністю та обґрунтованістю рішення суду. Тому необхідно удосконалювати процесуальне регулювання, оскільки на даний час спостерігається ситуація, коли якість вирішення справи нівелюється на користь швидкості її розгляду судом;

- встановлено, що загальноправовий принцип соціальної справедливості розкривається через галузеві принципи або через такий важливий інститут галузі права соціального забезпечення як зарплата і пенсія, та повинен мати чіткий прояв у відповідному забезпеченні. Зарплатне та пенсійне

забезпечення можна назвати справедливим, якщо у законодавстві закріплені наступні прояви принципу соціальної справедливості: встановлення такого рівня заробітних плат та пенсій, які забезпечать гідний рівень життя населення, адже Україна прагне стати членом ЄС, тому і рівень забезпечення має бути не нижчим, ніж у ЄС; підвищення рівня зарплат та пенсій до рівня споживчого кошика людини, що проживає в ЄС; недопущення дискримінації серед громадян щодо розмірів зарплат та пенсій; недопущення невідповідності розміру трудової пенсії прожитковому мінімуму, тому що у разі порушення це означає невідповідність сучасного пенсійного законодавства Рекомендації Міжнародної організації праці № 43;

- робиться висновок про те, що право на справедливий суд – це комплексне суб'єктивне право особи, яке гарантоване міжнародними та внутрішньодержавними нормами, є сукупністю процесуальних прав, реалізація яких залежить лише від судді, який розглядає справу;

- доводиться, що судова правотворчість – це важливий механізм встановлення справедливості, який ефективно регулює суспільні відносини в умовах, коли діюче законодавство «мовчить» чи суперечить вимогам справедливості;

- законна сила судового рішення є його правовою дією, що забезпечує за допомогою принципів правової визначеності і верховенства права незаперечний характер судового акту, що набрав чинності, скасування/зміна якого допустима у виняткових випадках для досягнення справедливості правосуддя за дотриманням принципу розумності;

удосконалено:

- тезу про те, що протягом усього періоду людського розвитку поняття справедливості трансформувалося в залежності від конкретної історичної епохи, з різної точки зору оцінювалися ті чи інші вчинки та явища. Проте сам феномен справедливості не зникав зовсім, а лише видозмінювався відносно раніше

існуючого поняття, доповнювався новим змістом, зберігаючи в собі загальнолюдську сутність;

- погляди на те, що, завдяки працям Платона та Аристотеля, вперше в теорії держави і права Європи було сформульовано теоретичну концепцію справедливості. Концепція Платона та Аристотеля дозволяє розкрити сутність справедливості як якості системи відносин, що виражається у пропорційності діяння як внеску у досягненні цілі і оціночних наслідків цього внеску, пов'язаних із заохоченням або осудом у залежності від відповідного позитивного чи негативного значення цілі;

- ідею про те, що реалізація конституційного принципу справедливості як базової цінності громадянського суспільства, формування демократичної правової соціальної держави є суперечливим процесом удосконалення відносин на всіх рівнях їх прояву, і це супроводжується різними формами реалізації в цих відносинах, не завжди співпадаючих корпоративних, групових, індивідуальних інтересів. Це визначає в якості однієї із ключових проблему досягнення балансу інтересів особистості, суспільства і держави у відповідних сферах державного і суспільного життя у процесі виконання державою конституційних обов'язків по визнанню, дотриманню і справедливому захисті рівних прав та свобод людини і громадянина;

- погляди на те, що принципи справедливості та законності тісно взаємопов'язані між собою, проте їх функції не співпадають ні за своїм змістом, ні за механізмом здійснення. Функціонування кожного із принципів має однакове значення для успішної реалізації свого призначення тією системою, яку вони утворюють в єдності і взаємозв'язку з іншими принципами;

дістали подальший розвиток:

- думка про те, що протягом усього періоду людського розвитку поняття справедливості трансформувалося у залежності від конкретної історичної епохи. Проте сам феномен справедливості не зник зовсім, а лише

видозмінювався відносно раніше існуючого поняття, доповнюючись новим змістом, зберігаючи в собі загальнолюдську цінність;

- розуміння того, що функція принципу справедливості пов'язана в першу чергу з його сутністю та природою;

- розуміння того, що виражені у праві демократичні цінності, як законність, справедливість та рівність в якості принципів, діють у взаємозв'язку і органічно доповнюють один одного. Сутність принципу справедливості не може бути в повній мірі розкрита без них. Крім того, критерієм справедливості оцінюються всі галузі і норми права;

- обґрунтування тези про те, що прояв справедливості у діяльності суддів виражається через рішення суду, яке повинне бути справедливим;

- обґрунтування тези про те, що право на мотивоване судові рішення зовнішньо проявляється через можливість отримання сторонами від суду першої інстанції відповіді по заявленим доказам, внутрішньо – через необхідність виявлення взаємного зв'язку, між пред'явленими матеріально-правовими вимогами, встановленими обставинами і доказами, які підлягають оцінці з урахуванням норм процесуального права, на основі яких вказані вимоги можуть бути судом задоволені або відмовлені;

- розуміння природи права на виконання судового рішення, яке набрало законної сили, повинно бути корелятивно принципам реалізації виконавчого документа в розумний строк.

Оцінка змісту дисертаційної роботи та її оформлення. Результати проведеного дисертанткою дослідження мають високий ступінь обґрунтованості. Структура дисертації є раціональною та добре продуманою. Кожен аспект теми дисертації досліджений достатньо широко, а кожен висновок авторки належним чином обґрунтований.

Дисертаційне дослідження складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що поділені на 17 підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Така структура надала

змогу авторці послідовно дослідити та вирішити усі проблеми, які стосуються теми дисертаційного дослідження та виконати усі поставлені перед собою завдання. Значний науковий інтерес представляють рекомендації, які містяться у висновках дисертації Шелевер Н.В.

У *вступі* подано загальну характеристику дисертаційного дослідження, обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено сутність наукової проблеми, окреслено зв'язок з науковими програмами, планами, темами, грантами; визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження; застосована методологія дослідження, зазначається наукова новизна одержаних результатів та особистий внесок авторки і практичне значення роботи, наводяться дані про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У *розділі 1 «Історія розвитку принципу справедливості в конституційній традиції»* авторка дослідила історію розвитку принципу справедливості за часів Стародавньої Греції, Стародавнього Риму, у період Середньовіччя та у ХХ-ХХІ столітті. Прийшла до висновку про те, що справедливість як філософську категорію досліджували філософи ще у Стародавній Греції та зробили великий внесок у її розвиток; у Древньому Римі цей принцип використовувався при здійсненні правосуддя, коли правова норма була відсутня або її було недостатньо; не залишили осторонь категорію «справедливість» і філософи Середньовіччя. Авторка обґрунтовує, що їх погляди були звернені у бік відновлення античного способу життя, все ж формувалися під впливом середньовічної культури, тому в них одночасно поєднувалися і протиставлялися релігійне мислення і античне бачення буття.

Дисертантка приходить до висновку, що для сучасних філософів та юристів справедливість означає рівність та еквівалентність. Ці поняття конкретизуються у правилах, які встановлені законодавством. До них відносяться норми про незалежність і неупередженість суду, про рівне право на

звернення в суд, про обов'язок сторони доказувати ті обставини, на які вона посилається.

У розділі 2 «Конституційно-правова характеристика принципу справедливості» авторка досліджує справедливість як конституційну цінність та принцип конституційного права. Надає авторське визначення конституційного принципу справедливості.

Заслуговують на увагу такі пропозиції дисертантки:

- справедливість, як конституційна цінність, має бути доступна кожному громадянину. Ідея справедливого та рівноправного суспільства повинна стати однією з головних цінностей Основного Закону України;

- Конституція України показує напрямок розвитку держави і суспільства. Це дороговказ нашого суспільства, який забезпечує державну стабільність і злагоду в суспільстві та захищає кожну людину, а разом з тим і невід'ємні її права та основні свободи. Необхідним кроком з боку законодавця має стати закріплення принципу справедливості в Основному Законі України як загальноправового принципу. Проте для відображення галузевих основ справедливості необхідно зафіксувати даний принцип в різних галузях права, а саме в тих, де треба захищати в більшій мірі інтереси суб'єктів правовідносин;

- необхідним є законодавче визначення поняття «справедливість»;

- справедливість є правовою цінністю та основоположним принципом права, і її реалізація може бути здійснена лише шляхом дотримання закону. В Україні доволі складно реалізувати цей принцип, бо і закони часто є несправедливими, а конституційні права людини порушуються. Закони повинні бути справедливими, бо у разі порушення принципу справедливості при їх створенні це призведе до правового нігілізму, їх невиконання. Ніякі «цінності» не можуть суперечити справедливості. Не завжди у праві відображаються усі ідеали справедливості. Зазвичай в Україні закон закріплює ідеї справедливості лише тих, хто його створив, а думка суспільства про справедливість того чи

іншого закону не враховується. Тобто правотворчість може реалізовувати як справедливість, так і несправедливість?;

- необхідним кроком для ефективної реалізації принципу справедливості має стати подолання корупції та підвищення правової культури і правової свідомості українців, правове і політичне виховання підрастаючого покоління в душі поваги до Конституції та законів України;

- важливе значення конституційного принципу справедливості полягає в тому, що він вимагає однакового застосування закону до осіб, які знаходяться в подібних ситуаціях, та диференційованого застосування до тих осіб, які знаходяться в різних ситуаціях. Цінність принципу справедливості розкривається у протистоянні юридичному свавіллю. Тому важливим кроком для України є зміцнення принципу справедливості як основоположного принципу права. У сфері реалізації права справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення;

- суди повинні не лише формально посилатися на принцип справедливості у своїх рішеннях та розглядати його як теоретичний трафарет, від якого немає ніякої практичної користі, але реально розкривати суть справедливості, як конституційної цінності та принципу права у своїх рішеннях з врахуванням практики ЄСПЛ;

- в умовах війни конституційний принцип справедливості розкривається у повній мірі, оскільки Український народ бореться за відновлення територіальної цілісності своєї держави і її суверенітету, відстоює свою національну ідентичність. Проте важливим кроком для України після війни має стати ефективна реалізація принципу справедливості у всіх сферах суспільного життя не лише де-юре, але і де-факто.

Дисертантка провела співвідношення принципу справедливості із принципами законності та рівності і прийшла до об'єктивних та обґрунтованих висновків.

У розділі 3 «Особливості реалізації конституційного принципу справедливості» досліджено соціальну справедливість, яка, на думку авторки, втілюється у життя лише тоді, коли вона забезпечує кожній людині гідний рівень життя. Обґрунтовується авторська позиція, відповідно до якої, зміст поняття «соціальна справедливість» залежить, насамперед, від економіки держави, державного устрою. Тому в умовах сьогодення, а саме в умовах війни, критерії соціальної справедливості будуть змінені.

На думку дисертантки, для того, щоб забезпечити соціальну справедливість в Україні необхідною є перебудова психології та мислення людей, подолання корупції та удосконалення нормативно-правової бази. З боку держави повинен забезпечуватися високий рівень соціальної захищеності всіх громадян, гарантування гідного життєвого рівня, удосконалення нормативно-правової бази щодо утвердження соціальної справедливості у всіх сферах суспільного життя.

Досліджено реалізацію принципу справедливості в економічній сфері, обґрунтовано, що війна завдає великої шкоди економіці України, але постає необхідність її відновлення, що є можливим за рахунок іноземної допомоги. Тому необхідним є створення сприятливих умов для роботи іноземного інвестора та надання йому відповідних гарантій. Для покращення інвестиційної привабливості дисертантка пропонує зменшити рівень корупції, провести ефективну судову реформу, використати заморожені російські активи, провести модернізацію виробництва, збільшити продуктивність праці у відповідності до стандартів ЄС.

Дисертантка дослідила проблеми, з якими зустрічаються представники ЛГБТІ-спільноти України, в тому числі під час дії воєнного стану в нашій державі, та надала належні пропозиції для їх вирішення.

У розділі 4 «Конституційний принцип справедливості як основний критерій розгляду справ судами» досліджено право на справедливий суд як одне із фундаментальних прав кожної людини. Дисертантка дослідила право на

доступ до суду, право на розумний строк, вказала на існуючі проблеми та надала пропозиції для їх вирішення. Авторка справедливо вважає, що в умовах війни неприпустимим є відстроковане поновлення порушених прав; відкладення захисту порушених прав призводить до забуття їх поновлення. Вона є прихильником альтернативних способів вирішення спорів і найкращим вважає саме медіацію. На її думку, до суду мають потрапляти так звані «складні» справи, коли компромісу між сторонами досягнути не вдається.

Досліджуючи реалізацію конституційного принципу справедливості при ухваленні судових рішень дисертантка аргументувала, що справедливе судове рішення – це мета правосуддя, вважає, що рішення суду повинне бути мотивованим, бо це свідчить про повагу до людини, оскільки суд її вислухав і зрозумів під час процесу. Заслуговує на увагу думка авторки про те, що судова правотворчість – це важливий механізм встановлення справедливості, який ефективно регулює суспільні відносини в умовах, коли діюче законодавство «мовчить» чи суперечить вимогам справедливості.

З метою покращення стану виконання рішень судів в Україні заслуговують на увагу пропозиції дисертантки, а саме: підвищити рівень заробітної плати працівникам державної виконавчої служби, бо такий розрив між зарплатою суддів та працівників органів ДВС є явним фактом соціальної несправедливості. Це призводить до відтоку кадрів та неякісного виконання судових рішень; для підвищення рівня безпеки державних виконавців надати їм право використання вогнепальної зброї; збільшити штат відділів ДВС; необхідно розширити права державних виконавців, а саме надати право обмежувати боржників у виїзді за кордон відповідно до виконавчих документів про стягнення боргів постановою виконавця, так як є уже по аліментам; подолати корупцію в судах, оскільки інколи судді самі «блокують» виконання своїх же рішень; зобов'язати банки надавати повну інформацію по клієнту у разі подання запиту державним виконавцем; поліції забезпечити якісний розшук транспортних засобів боржників; посилити судовий контроль за виконанням судових рішень, який має

бути не формальним, а реальним. Необхідно закріпити це на законодавчому рівні як обов'язок судді, а не його право. Показник ефективності роботи судді має оцінюватися не лише за наслідками перегляду його рішень в апеляційній та касаційній інстанції, але і за показником виконання прийнятих ним рішень.

Практичне значення одержаних результатів у дисертації.

Сформульовані у дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у: *науково-дослідницькій діяльності* – для дослідження проблеми забезпечення конституційного принципу справедливості у всіх сферах суспільного життя з метою дотримання прав і свобод людини та громадянина (Акт №2/2024 від 05.09.2024 р. про впровадження в наукову діяльність Дніпровського державного університету внутрішніх справ; Акт впровадження результатів дисертаційної роботи у науково-дослідну діяльність кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від 17.09.2024 р.); *правотворчій роботі* – для удосконалення чинного законодавства та законопроектів на предмет дотримання принципу справедливості, поваги до гідності та прав людини і недопущення дискримінації, порушення прав людини; *правозастосуванні* – для удосконалення роботи усіх гілок влади, особливий акцент робимо в дисертаційному дослідженні на реалізацію принципу справедливості судами, які повинні втілювати даний принцип у свої рішення, формувати відповідні судові прецеденти для вирішення аналогічних справ у майбутньому з метою інтеграції України до ЄС; *навчальному процесі* – для підготовки підручників та навчальних посібників, при викладанні конституційного права, процесуального права, у науково-дослідній роботі студентів з навчальних курсів «Конституційне право України», «Конституційно-процесуальне право України», «Адміністративне судочинство», «Судові та правоохоронні органи України», «Виконавче провадження», «Актуальні проблеми конституційного права» (Акт впровадження основних положень та результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес ДВНЗ «Ужгородський національний університет» від

03.09.2024 р; Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника від 10.09.2024 р; Акт впровадження результатів дисертації зі спеціальності у навчальний процес Університету Короля Данила від 17.09.2024 р.; Акт впровадження результатів дисертаційної роботи у науково-дослідну діяльність кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від 17.09.2024 р.).

Повнота викладу положень, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у 52 наукових працях, з яких – 16 статей у наукових фахових виданнях України, 13 статей у зарубіжних наукових виданнях (5 з яких включені до міжнародних наукометричних баз Web of Science і Scopus), 22 тези доповідей на наукових та науково-практичних конференціях, 1 – в колективній монографії.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно із нормативними вимогами і стандартами, які передбачені для такого роду досліджень. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційного дослідження.

Дисертація Шелевер Н.В. характеризується новими науковими ідеями, проте містить і дискусійні положення:

1. У підрозділі 3.1 «Конституційний принцип справедливості у соціальній сфері» дисертантці варто було б дослідити питання забезпечення соціальної справедливості у державах-членах ЄС, адже Україні, яка прагне приєднатися до європейської спільноти, необхідно перейняти їх позитивний досвід з метою приведення національного законодавства та практики до законодавства ЄС.

2. Дослідження значно збагатилося б, якби авторка його доповнила порівняльним аналізом зарубіжного досвіду забезпечення прав внутрішньо

переміщених осіб. Це надало б змогу виявити недоліки в чинному законодавстві та надати пропозиції для вдосконалення законодавства та практики. Зі змісту рукопису вбачається, що дисертантка не досліджувала правовий статус внутрішньо переміщених осіб, а це питання в умовах російсько-української війни є одним із самих актуальних.

3. У відповідності до ст. 65 Конституції України «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону». Під час російсько-української війни актуальним питанням є виконання громадянами України свого військового обов'язку. Ознайомлення з дисертацією спонукає до висновку, що авторка не досліджувала це питання, проте варто було б опрацювати і питання справедливості мобілізації в Україні, проблемні питання, які виникають у зв'язку з цим на практиці, та надати відповідні практичні рекомендації щодо їх вирішення.

4. Дисертантці варто було б дослідити питання недоторканності суддів та її значенні для забезпечення справедливого правосуддя. Було б цікаво почути думку дисертантки стосовно справедливості існування інституту імунітету суддів, його значенні та впливу на здійснення правосуддя.

5. У підрозділі 4.6. «Виконання судових рішень як кінцева мета справедливого правосуддя» дисертантка зазначає, що стан виконання судових рішень в Україні є вкрай низьким і з приводу цього найчастіше подаються заяви до ЄСПЛ. В Україні близько 80% судових рішень не виконуються. Виникає наступне запитання: чи є дані стосовного того, який відсоток рішень ЄСПЛ в Україні не виконуються? І які загалом причини невиконання судових рішень в Україні?

Варто зазначити, що ці зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Шелевер Н.В., вони мають дискусійний характер. Дисертація має високий науковий рівень, а її висновки та рекомендації є вагомим внеском у розвиток науки конституційного права.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Шелевер Наталії Василівни на тему: «Принцип справедливості в конституційному праві України» є самостійною завершеною науково-дослідною працею, яка стосується актуальної теми сьогодення та в якій отримані науково-обґрунтовані результати. Реферат відповідає змісту дисертації, а основні публікації розкривають її зміст. Дисертація відповідає вимогам до оформлення наукових робіт, затверджених наказом Міністерства науки і освіти України від 12 січня 2017 року № 40 та пунктам 7-9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197, а її автор, Шелевер Наталія Василівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – «конституційне право; муніципальне право».

Офіційний опонент –

**доктор юридичних наук, професор,
віцепрезидент, академік Національної
академії правових наук України,
Заслужений юрист України,
директор Інституту держави
і права імені В. М. Корецького
НАН України**



Dr. Oleksandr Skrypniuk

Олександр СКРИПНЮК

